

λαμβάνει τὰς ψυχικὰς δεξιότητας· πλὴν τούτου ἀποβλέπει καὶ εἰς τὸν σκοπὸν τῶν ἐπιστημῶν καὶ εἰσάγει νέαν διαίρεσιν. Κατ' αὐτὸν αἱ ἐπιστῆμαι εἶναι αἱ μὲν θεωρητικά, αἱ δὲ πρακτικά. Ὁ Ἀριστοτέλης διαιρεῖ τὴν Διαλεκτικὴν εἰς Λογικὴν καὶ Μεταφυσικὴν ἢ πρῶτην φιλοσοφίαν. Τὴν Φυσικὴν εἰς Φυσικά, Μαθηματικά καὶ Ψυχολογίαν. Τὴν Ἠθικὴν συνάπτει μετὰ τῆς πολιτικῆς, ρητορικῆς καὶ ποιητικῆς. Ὁ Ἀριστοτέλης μέχρι τοῦ Βάκωνος ἐθεωροῦτο ὡς ὁ Μαγίστερος τῶν φιλοσόφων.

Εὐθύς ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως ὁ Βάκων ἔκαμε νέαν ἐπιστημονικὴν διαίρεσιν, ἰσχύσασαν ἐπὶ μακρόν. Δὲν διαφέρει δὲ τοῦ Πλάτωνος κατὰ τὴν ἀφετηρίαν διότι αὐτὸς ἔχει ὡς βᾶσιν τῆς διαιρέσεως τὰς ψυχικὰς δεξιότητας, μνήμην, φαντασίαν, νοῦν. Τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους διαίρεσιν εἰς πρακτικὰς καὶ θεωρητικὰς ἐπιστήμας δὲν ἐπιδοκιμάζει ὁ Βάκων λέγων ὅτι ἐπιστήμη τις δύναται νὰ εἶναι καὶ θεωρητικὴ ἅμα καὶ πρακτικὴ.

Διάγραμμα τῆς διαιρέσεως τοῦ Βάκωνος

Σφαῖρα νοητικὴ (globus intellectualis)

Μνήμη

Φαντασία

Νοῦς

Ἱστορία

Ποίησις

Φιλοσοφία

Τὴν Ἱστορίαν ὁ Βάκων λέγει ἐπιστήμην τῆς μνήμης, τὴν ποίησιν τῆς φαντασίας καὶ τὴν Φιλοσοφίαν τοῦ νοῦ. Ἐν τῇ Ἱστορίᾳ ὅμως συμπεριλαμβάνει πᾶσαν ἱστορίαν καὶ πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστι-

κὴν κλπ. Εἰς δὲ τὴν Φιλοσοφίαν περιλαμβάνει τὴν Φυσικὴν, τὴν Θεολογίαν, τὴν Κοσμολογίαν καὶ ἀνθρωπολογίαν καὶ Μεταφυσικὴν. Ἡ διαίρεσις τοῦ Βάκωνος ἐπρουτένευσεν ἐπὶ πολὺ διότι ὁ μαθηματικὸς Ντ' Ἀλαμπέρ ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς διαίρεσεως ταύτης. Ἄλλ' ὅμως ἡ τοιαύτη διαίρεσις ἐμπεριέχει σφάλματ' αἴτινα διότι α') ἡ διαίρεσις κατὰ τὰς ψυχικὰς ιδιότητας δὲν εἶναι ἀξία λόγου καὶ β') ἡ διαίρεσις αὕτη συμφύρει διανοητικὰς καὶ ἠθικὰς μετὰ τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν. Νέαν ταξινόμησιν τῶν ἐπιστημῶν ἔκαμεν ὁ φυσικὸς Ἀμπέρ (1836) καὶ ὁ Ἄγγλος Μπένταμ (1829). Εἰς τὴν ταξινόμησιν αὐτὴν ἔδωκεν ἀφορμὴν ὁ Λινέ (βοτανικὸς) Ζυσιέ δὲ Καντόλλ. Ἀφέντες τὴν ὑποκειμενικὴν βᾶσιν τοῦ Βάκωνος οὗτοι ἔδέξαντο ὡς βᾶσιν τὰ ἀντικείμενα, εἰς τὰ ὁποῖα αἱ ἐπιστῆμαι ἀναφέρονται, δηλ. ἔκαμαν ἀντικειμενικὴν διαίρεσιν. Ὁ Ἀμπέρ διήρесе τὰς ἐπιστήμας εἰς Φυσικὰς (Σωματολογικὰς) ἀποβλεπούσας εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰς Νοολογικὰς (Πνευματολογικὰς) ἀποβλεπούσας εἰς τὸν νοῦν. (Παραλλήλως τούτῳ ὁ Ἑγελος τὰς διήρесеσεν εἰς Φυσικὰς καὶ Πνευματικὰς). Ὁ Ἀμπέρ προχωρήσας διήρесеσεν ἀκόμη τὰς Σωματολογικὰς καὶ πνευματολογικὰς ἐπιστήμας πολλαχῶς οὕτως ὥστε ἀριθμεῖ ἐν ὅλῳ 128 ἐπιστήμας. Ἡ διαίρεσις τοῦ εἰτους ὁ Αὔγουστος Κόντ εἰσηγάγε νέαν διαίρεσιν (οὗται ἀρίστη. Τοῦ Μπένταμ εἶναι ἡ ἰδία. Μετὰ τούτος εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς θετικῆς ἐπιστήμης). Οὗτος ἀποκρούων τὴν ὑποκειμενικὴν διαίρεσιν τοῦ Βάκωνος καὶ τὴν ἀντικειμενικὴν τοῦ Ἀμπέρ, εἰσάγει

γέαν διαίρεσιν καθ' ἣν μοναδικῶς ὑποτάσσει τὴν
μίαν ἐπιστήμην εἰς τὴν ἄλλην καὶ διακρίνει ἐπιστή-
μας συγκεκριμένας καὶ ἀφηρημένας ἢ θεμελιώδεις
καὶ ἐφαρμοσμένας. Ἀρχίζει οὗτος ἀπὸ τὴν Κοσμο-
γραφίαν, Γεωγραφίαν, Μετεωρολογίαν, Φυσικὴν Ἱ-
στορίαν, Πολιτικὴν Οἰκονομίαν, Ἀνθρωπολογίαν,
ὡς θεωρεῖ ὡς συγκεκριμένας ἐπιστήμας καὶ ἔρχεται
εἰς τὰς ἀφηρημένας Μαθηματικάς, Φυσικὴν, Χημεί-
αν, Βιολογίαν, Κοινωνιολογίαν (ὡς λέγει καὶ πνευ-
ματικάς ἐπιστήμας). Τοῦτο τὸ σύστημά του ὁ Κόντ
δυναμάζει ἰεραρχίαν τῶν ἐπιστημῶν.
Ἀκόλουθος σχεδὸν τούτου ὁ Ἄγγλος Σπένσερ,
ὃς διαιρεῖς τὰς ἐπιστήμας, ἰον εἰς ἀφηρημέ-
νας, 2ον ἀφηρημένας ἅμα καὶ συγκε-
κριμένας καὶ 3ον εἰς συγκεκριμένας.
Τινὲς τῶν ἀφηρημένων ἐπιστημῶν εἶναι ἡ Μαθη-
ματικὴ καὶ Θεωρητικὴ Μηχανικὴ, ἐκ δὲ τῶν 2ων ἡ
Ἐφαρμοσμένη Μηχανικὴ, ἡ Φυσικὴ καὶ ἡ Χημεία
καὶ εἰς τὴν 3ην κατηγορίαν ὑπάγονται Ἀστρονομία,
Γεωλογία, Βιολογία, Ψυχολογία καὶ Κοινωνιολο-
γία. Καὶ αἱ μὲν ἀφηρημένα ἐπιστήμαι ἐξετάζουσι
σχέσεις μόνον τῶν ὄντων καὶ φαινομένων, αἱ δὲ
συγκεκριμένα καὶ ἀφηρημένα (ὁμοῦ) ἐπιστήμαι
ἔχουν ὑπόθεσιν φαινομένων ἀσχέτως πρὸς τὰ ὄντα
τὰ παράγοντα αὐτὰ καὶ τέλος αἱ συγκεκριμένα ἔ-
χουν ὑπόθεσιν αὐτὰ τὰ ὄντα. Κατὰ τῆς διαιρέσε-
ως ταύτης οἱ ἔπειτα ἀντέταξαν τὸ ὅτι αὕτη ἐλά-
χιστον χῶρον ἀφήνει εἰς τὰς διανοητικάς ἐπιστή-
μας. Μετὰ τοῦτον ὁ Μίλλ ἐπανέφερε τὸ πρὸ τοῦ
Σπένσερ σύστημα καὶ διήρεσε καὶ αὐτὸς εἰς Φυσι-

κὰς καὶ Πνευματικὰς (ὡς τὸ τοῦ Ἀμπέρ, ἔνθα ἐν ταῖς πνευματικαῖς περιλαμβάνονται καὶ αἱ διανοητικαὶ καὶ αἱ ἠθικαί). Τελευταία διαίρεσις εἶνε ἡ τοῦ μεγίστου συγχρόνου φιλοσόφου Βούντ, τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας καὶ κοινωνιολογικῆς φιλοσοφίας κλπ. Οὗτος διαιρεῖ τὰς ἐπιστήμας εἰς Μαθηματικὰς, ἃς ὀνομάζει τυπικὰς καὶ εἰς Πραγματικὰς τὰς ἀσχολουμένας περὶ τὸ ὄν καὶ τὰ φαινόμενα. Τὰς Πραγματικὰς διαιρεῖ πρῶτον εἰς τὰς ἀσχολουμένας περὶ τὴν φύσιν καὶ δεύτερον εἰς τὰς ἀσχολουμένας περὶ τὴν ψυχὴν, δηλ. α') εἰς Φυσικὰς καὶ β') εἰς Πνευματικὰς ἐπιστήμας. Καὶ πάλιν τὰς μὲν Φυσικὰς ὑποδιαιρεῖ εἰς φαινομενολογικὰς, εἰς γενετικὰς, εἰς συστηματικὰς, αἵτινες ἐξετάζουν τὴν ἀποτετελεσμένην γνῶσιν. Καὶ εἰς μὲν τὰς φαινομενολογικὰς τάσσει τὴν Φυσικὴν, Χημείαν, Βιολογίαν καὶ Φυσιολογίαν. Εἰς δὲ τὰς γενετικὰς τάσσει τὴν Κοσμολογίαν καὶ Γεωλογίαν, ἧς ἀνέλιξιν τῶν ὄντων καὶ τέλος εἰς τὰς συστηματικὰς τάσσει τὴν περιγραφικὴν κοσμολογίαν, Γεωγραφίαν καὶ Φυσικὴν ἱστορίαν. Τὰς Πνευματικὰς διαιρεῖ ἀμέσως εἰς φαινομενολογικὰς, γενετικὰς καὶ συστηματικὰς. Εἰς τὰς φαινομενολογικὰς ἡ πρώτη εἶναι ἡ Ψυχολογία ἡ ἀσχολουμένη περὶ τὰς ἐκφάνσεις τοῦ βίου, ἢτε ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ ψυχολογία ἡ ἐξετάζουσα φαινόμενα ἐκφυόμενα ἐπὶ τῆς κοινωνίας. (Τὰ σπουδαιότερα προβλήματα ταύτης εἶναι τὸ πῶς ἀναπτύσσονται αἱ γλῶσσαι, οἱ μῦθοι, τὰ θρησκευόμενα, αἱ τέχναι, τὰ ἠθῆ καὶ τὸ δίκαιον). Εἰς

τάς γενετικάς τάσσει τὰς ἱστορικάς (Πολιτικὴν καὶ Θρησκευτικὴν Ἱστορίαν), εἰς δὲ τὰς συστηματικάς τάσσει ἐπιστήμας καὶ τέχνας ἀποτελεσμένας δηλ. τὴν θρησκευτολογία, τὴν Φιλολογίαν καὶ Νομικὴν κλπ. Τινὰς τῶν συστηματικῶν ἐπιστημῶν θεωρεῖ ὁ Βοῦντ ὡς ἐφαρμογὰς ἄλλων π. χ. τὴν Παιδαγωγικὴν θεωρεῖ ἐφαρμογὴν τῆς ψυχολογίας καὶ Ἠθικῆς. Τὴν θεολογίαν λέγει ἐπιστήμην μετέχουσαν Ἱστορίας καὶ Φιλοσοφίας.

Ἡ διαίρεσις αὕτη τοῦ Βοῦντ εἶναι σήμερον ἡ πρῶτανέουσα ἂν καὶ εὔρε πολλὰς ἀντιρρήσεις διαφερούσας ἐν ταῖς λεπτομερείαις. Ἐν γένει ἡ διαίρεσις τῆς Φιλοσοφίας καὶ ἡ θέσις αὐτῆς ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμας ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουν ὡς ὑποκείμενον πολλῆς ἀμφισβητήσεως. Οἱ Ἕλληνες ἔτασσον αὐτὴν ἴσην πρὸς τὸ σύνπαν τῶν ἐπιστημῶν καὶ δύνασθαι τις νὰ εἴπῃ ὅτι διήρουν τὴν ὅλην ἐπιστήμην εἰς τὴν Διαλεκτικὴν, Φυσικὴν καὶ Ἠθικὴν. Ὁ δὲ Βάκων καὶ ὁ Ἀμπέρ καὶ ὁ Μπένταμ καὶ λοιποὶ ὕστερον περιώρισαν, τὸ ὑποκείμενον τῆς φιλοσοφίας ὅμως οἱ νεώτεροι ἐπανῆλθον εἰς τὴν τῶν ἀρχαίων φιλοσοφίαν.

Ἄλλος φιλόσοφος μαθητὴς τοῦ Λάϊμπνιτς καὶ ἐπισκευάσας τὸ σύστημα ἐκείνου εἶναι ὁ περίφημος Βόλφ (1679—1754). Ἐκαμε δὲ οὗτος ὑποκειμενικὴν διαίρεσιν, διότι ὡς βάσιν ἔλαβε τὰς δύο ψυχικὰς δυνάμεις ἢ ψυχικὰς δεξιότητας δηλ. τὴν γνωστικὴν καὶ τὴν βουλευτικὴν.

Φιλοσοφία

Θεωρητική Λογική Πρακτική

Διακρίνει δηλ. ὁ Βόλφ φιλοσοφίαν θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν. Καὶ ἡ μὲν θεωρητικὴ φιλοσοφία εἶναι ἡ Μεταφυσικὴ ἢ πρώτη φιλοσοφία ἢ διαλεκτικὴ, ἣς ἀναλόγως τῶν ἀντικειμένων, ἃ πραγματεύεται, ὑποδιαιρεῖται εἰς Ὀντολογία, Θεολογία, Ψυχολογία καὶ Κοσμολογία. Ἡ ὄντολογία ἐξετάζει τὸ ὄν καθόλου καὶ εἶναι ἡ κυρίως θεωρία τῆς γνώσεως, ἡ θεολογία ἐξετάζει τὰ κατὰ τὸ θεῖον καὶ ἡ ψυχολογία καὶ κοσμολογία τὰ μετὰ τὰ φυσικά. Ἡ δὲ πρακτικὴ φιλοσοφία ὑποδιαιρεῖται εἰς οἰκονομικὴν πολιτικὴν καὶ ἠθικὴν. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ πρακτικῆς καὶ θεωρητικῆς φιλοσοφίας ὁ Βόλφ τάσσει τὴν Λογικὴν. Οὐχὶ διάφορος τῆς διαιρέσεως τοῦ Βόλφ εἶναι ἡ διαίρεσις τοῦ Καντίου (1724—1804), Οὗτος διακρίνει δύο εἶδη γνώσεων. 1ον τὴν γνῶσιν ἐκ τῶν προτέρων καὶ 2ον τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων. Ἐκ τῶν προτέρων εἶναι ἡ γνῶσις ἣν ἔχομεν πρὶν ἐπιδράσῃ ἐφ' ἡμᾶς ὁ ἔξω κόσμος, ἡ ἐμπειρία δηλ. Ἐνῶ ἐκ τῶν ὑστέρων εἶναι ἡ γνῶσις ἡ προερχομένη ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἔξω κόσμου δηλ. ἡ ἐμπειρία.

Φιλοσοφία

Ἐκ τῶν προτέρων Ἐκ τῶν ὑστέρων
(a priori) (a posteriori)

Ἐκ τῶν δύο τούτων εἰδῶν τὸ πρῶτον εἶναι ἡ κυρίως φιλοσοφία, τὸ δὲ δεύτερον εἶναι μᾶλλον ἐπιστήμη. Τὴν ἐκ τῶν προτέρων φιλοσοφίαν ὁ Κάν-

τιος ὑποδιαιρεῖ εἰς τὴν Κριτικὴν καὶ Μεταφυσικὴν, καὶ ἡ μὲν Κριτικὴ ἐξετάζει τὴν γνωστικὴν ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου ἐξ οὗ γεννᾶται ἡ θεωρία τῆς γνώσεως, ἡ δὲ Μεταφυσικὴ διαιρεῖται εἰς δύο : α') ὅταν ἡ γνώσις ἀναφέρεται εἰς τὸ ὄν καὶ β') ὅταν ἀναφέρεται εἰς τὸ δέον γενέσθαι, καὶ τοιουτοτρόπως διακρίνει Μεταφυσικὴν τῆς φύσεως καὶ Μεταφυσικὴν τῶν ἠθῶν, δηλ. ἠθικὴν μεθ' ἧς συνάπτει καὶ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ δικαίου. Καὶ τὴν μὲν Μεταφυσικὴν τῆς φύσεως ὀνομάζει καὶ θεωρητικὴν φιλοσοφίαν, τὴν δὲ ἠθικὴν Μεταφυσικὴν καλεῖ πρακτικὴν φιλοσοφίαν. (Τὸ μέγα ὅμως ἔργον τοῦ Καντίου εἶναι ἡ Κριτικὴ αὐτοῦ.)

Παραπλησία εἶναι ἡ διαίρεσις τοῦ Ἐγγέλου. Οὗτος διακρίνει ἐπιστήμην συντελουμένης γνώσεως καὶ συντελεσμένης γνώσιν. Ἡ πρώτη ἐξετάζει ἐὰν εἶναι ἀληθὴς ἡ γνώσις καὶ βεβαία, ἡ δὲ δευτέρα ἐξετάζει τὴν ἀπόλυτον γνώσιν. Καὶ τὴν α' ὀνομάζει κυρίως Φαινομενολογίαν τοῦ πνεύματος, ἐκ τῶν φαινομένων ἐν τῇ γενέσει τῆς γνώσεως καὶ ἀποτελεῖ τὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως, τὴν δὲ β' ὀνομάζει κυρίως Λογικὴν. (ἐνῶ πρόπει νὰ τὴν ὀνομάζη Μεταφυσικὴν). Τὴν Λογικὴν διαιρεῖ ὁ Ἐγγελος εἰς δύο. Ἀπὸ ταύτης λέγει ἐκλύεται 1ον ἡ φιλοσοφία τοῦ πνεύματος καὶ 2ον ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὰς ἐπιστήμας τοῦ πνεύματος καὶ τῆς φύσεως. Ἡ φιλοσοφία τοῦ πνεύματος ἐξετάζει τὴν ἠθικὴν, Φιλοσοφίαν τοῦ δικαίου, Ψυχολογίαν, Αἰσθητικὴν καὶ Φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας. Ἡ δὲ φιλοσοφία τῆς φύ-

σεως ἐξετάζει τὰς φυσικὰς γνώσεις, Κοσμολογία, Βιολογία, Ἀνθρωπολογία.

Τὴν διαίρεσιν ταύτην ἐν πολλοῖς ἠκολούθησεν ὁ Βούντ. Πολὺ ἀπλούστερον ὅμως διήρесе τὴν φιλοσοφίαν ὁ Πάουλσεν, ὃς λέγει ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἐθεώρησαν ἀναγκαῖον ἢ φιλοσοφία νὰ διαιρεθῇ εἰς τρία μέρη. Ὁμοίως λοιπὸν σχεδὸν τούτους διαιρεῖ εἰς Λογικὴν, Φυσικὴν, Μεταφυσικὴν καὶ Ἠθικὴν. Πάσας τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας θεωρεῖ ἐπὶ μέρους ἐπιστήμας.

Ἐπίσης ἀπλῆ διαίρεσις εἶναι ἢ τοῦ Σ π έ ν σ ε ρ, περὶ ἧς ἀνεφέραμεν ἤδη.

Προτανεύουσα σήμερον εἶναι ἢ διαίρεσις τοῦ Βούντ. Οὗτος σύμφωνα πρὸς τὸν Ἐλεγον διαιρεῖ τὴν φιλοσοφίαν εἰς Γ ν ω σ ι ο λ ο γ ί α ν ἢ θεωρίαν τῆς γνώσεως καὶ Λ ο γ ι κ ή ν.

Ἦδη προβαίνομεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἀμφοτέρων τούτων.

Μέρος Α' Θεωρία τῆς γνώσεως

Ἔργον τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως εἶναι νὰ ἐξετάσῃ τὰ κατὰ τὴν γένεσιν τῆς γνώσεως, τὰς πηγὰς αὐτῆς, τὸ κῦρος καὶ τὸ ὑποκείμενόν της. Δηλαδή ἐξετάζει τὰ προβλήματα α') ἂν εἶναι δυνατὴ ἢ γνώσις, β') ποία ἢ πηγὴ τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας καὶ γ') ποῖον τὸ ὑποκείμενον ταύτης.

Καὶ πρὸ τοῦ Σωκράτους φιλόσοφοί τινες ἀνεκίνησαν γνωσιολογικὰ ζητήματα, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν εἰς ταῦτα ἠσχολήθησαν ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Μετὰ τούτους οἱ Στωϊκοὶ καὶ οἱ Ἐ-

πικούρειοι, κατόπιν οί Νεοπλατωνικοί, κία οί τοῦ μεσαίωvος σχολαστικοί φιλόσοφοι ἠσχολήθησαν περὶ τὰ τοιαῦτα γνωσιολογικά ζητήματα. Ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ Βάκων, ὁ Καρτέσιος καὶ ἄλλοι, ἄλλ' ἰδρυτῆς ταύτης ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις εἶναι ὁ Ἄγγλος Λόκ (1690) γράψας σπουδαῖον ἔργον «δοκίμιον τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως». Ἐπίσης ὁ Μπέρκελεϊ (1753 καὶ ὁ Χιούμ (1711—1776) ἠσχολήθησαν περὶ τὰ ζητήματα τῆς γνωσιολογίας. Ἐκ τούτων ὁ Λόκ ὑπεστήριξεν ὅτι ἔμφυτοι γνώσεις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δὲν ὑπάρχουσι λέγων ὅτι «οὐδὲν ἐν τῷ νῶ ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει». Ἀπαντῶν εἰς τοῦτο ὁ Λάϊμπνιτς ὑπεστηροῖξει ὅτι ὑπάρχουν σπέρματα ἔμφυτου γνώσεως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἄλλ' ὁ μέγιστος ἀντιπρόσωπος τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως εἶναι ὁ Κάντιος, ὅστις μόνον δύο γνωσιολογικά συγγράμματα ἔγραψε. 1) τὴν «Κριτικὴν τοῦ καθαροῦ λόγου» καὶ 2) τὰ «Προλεγόμενα εἰς πᾶσαν μέλλουσαν μεταφυσικὴν». Τὸν 2ον εἶναι συμπλήρωμα τοῦ 1ου ἔργου. Οἱ δὲ μετὰ τὸν Κάντιον φιλόσοφοι μετέβαλον τὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως εἰς Μεταφυσικὴν. Τοιοῦτοι εἶναι ὁ Ἔρβαρτος καὶ ὁ Σοπενχάουερ καὶ οἱ φυσιοδίφαι Χέλμολετ, ὅστις ἠρεύνησε τὰ κατὰ τὴν ὄρασιν καὶ ἀκοήν, ὁ Ἐρνέστος Μάχ καὶ ὁ Ὄσβαλντ γράψας «φιλοσοφίαν τῆς φύσεως». Ὁ ὅρος θεωρία τῆς γνώσεως εἶναι προῖον τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας καὶ εἰσήχθη ὑπὸ τοῦ Ράϊνὸλ τὸ πρῶτον. Τὸν ὅρον δὲ γ ν ω σ ι ο λ ο γ ί α (gnoseologia) μετεχειρίσθη ὁ Μπάουνγκάρτεν (1823) ὁ πρῶτος συστηματοποιήσας τὰ αἰσθητικὰ προβλήματα, ὧν δὲν

εἶχε ἐπιληφθῆ ὁ διδάσκαλος τοῦ Βόλφ. Τὸν ὄρον τοῦτον δὲν μετεχειρίσθησαν οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι, ἀλλὰ μόνον οἱ Ἴταλοὶ καὶ Γάλλοι, οἱ δὲ Ἄγγλοι εἶχον τὸν ὄρον «ἐπιστημολογία» καὶ οἱ Γερμανοὶ μετεχειρίσθησαν ἐν ἀλλοτρίῳ τῷ ὄρον Βοηθητικῆ ἐπιστήμῃ τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως εἶναι ἡ ψυχολογία. Ἐλέχθη μάλιστα ὑπὸ τινῶν, θεωρούντων τὴν ψυχολογίαν ὡς συνεπίκουρον πάσης ἐπιστήμης, ὅτι ἡ θεωρία τῆς γνώσεως εἶναι μέρος τῆς ψυχολογίας, ψυχολογισμὸς εἶναι ἡ αἵρεσις καθ' ἣν ἡ ψυχολογία εἶναι ἐπιστήμη ἐφ' ἧς πᾶσα ἄλλη ἐπιστήμη ἐδράζεται καὶ ὅπαδοὶ τῆς αἵρέσεως ταύτης εἶναι ὁ Λόκ, Χιούμ, ἡ Ἀγγλικὴ φιλοσοφία ἐν γένει, ὁ Γερμανὸς Λίπς καὶ ὁ Ἀμερικανὸς καὶ ἄλλοι ἐναντίον τῆς αἵρέσεως ταύτης εἶναι ὁ Κάντιος, Βούντ καὶ ὁ Χόφντινξ ψυχολόγος, γράψας «φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας» καὶ «ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας».

Psychismus εἶνε διάφορος τοῦ animismus διότι psychismus εἶνε ἡ αἵρεσις καθ' ἣν ἡ ψυχὴ ἐπικρατεῖ ἐν τῷ σύμπαντι, animismus ἡ θεωρία καθ' ἣν ἡ τῶν ψυχῶν λατρεία ἐγένετο ἡ πρώτη ἀφρητορία πρὸς ἀποθέωσιν.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ

Σπουδαιότερα προβλήματα τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως εἶναι 3.

1) Ἐὰν ἡ γνώσις εἶναι δυνατὴ, ἀσφαλὴς, καὶ ἐὰν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν τὴν ἀλήθειαν ;

2) Τίς γίνεται ἡ πηγὴ τῆς γνώσεως καὶ τὸ κρι-

τήριον τῆς ἀληθείας ;

3) Ποῖον τὸ ὑποκείμενον τῆς γνώσεως καὶ ποῦ εὑρίσκεται ;

Διακρίνομεν διαφόρους σχολὰς ἢ αἵρέσεις εἰς ἕκαστον τῶν προβλημάτων τούτων.

1ον ΠΡΟΒΛΗΜΑ. (Τὸ δυνατόν τῆς γνώσεως).

Ἐν τῷ προβλήματι τούτῳ διακρίνομεν τέσσαρας σχολὰς ἢ αἵρέσεις (αἵρεσις—ἐκλογή, προτίμησις καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ—ἀπόκλισις ἀπὸ τῶν παραδεγμένων δογμάτων. Παρὰ Σέξτῳ τῷ ἐμπειρικῷ.)

α') Δογματικὴ αἵρεσις - dogmatismus

β') Σκεπτικὴ » - scepticismus

γ') Θετικὴ » - positivismus

δ') Κριτικὴ » - criticismus

α'.) ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ ΑΙΡΕΣΙΣ

Ἄυτη ἀποφαίνεται ὅτι ἡ γνῶσις τῶν πραγμάτων εἶναι ἀσφαλὴς καὶ βεβαία. Δογματικοὺς καλεῖ ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος ἐκείνους αἵτινες ἀποφαίνονται περὶ τῶν πραγμάτων ὡς καταληπτῶν. Πλεῖστοι φιλόσοφοι ὡς ὁ Πλάτων ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Λάϊμπνιτς εἶναι ὁπαδοὶ τῆς αἵρέσεως ταύτης.

β') ΣΚΕΠΤΙΚΗ ΑΙΡΕΣΙΣ

Ἄυτη καλουμένη καὶ σκέψις ἀποφαίνεται ἐναντίον τῆς πρώτης αἵρέσεως γνώμην λέγει δηλ. ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἀσφαλῆ καὶ βεβαίαν γνῶσιν τῶν πραγμάτων δηλ. τὰ πράγματα φαίνονται τοιαῦτα, ἀλλὰ πραγματικῶς δὲν εἶναι τοιαῦτα. Διὰ τοῦτο οἱ σκεπτικοὶ λέγονται καὶ ἀπορητικοὶ καὶ ἐφεκτικοὶ ἢ ἕλητητικοί. Ὁ Διογένης

ὁ Λαέρτιος λέγει ἐφεκτικούς ἐκείνους οἵτινες πάντοτε ἀποφαίνονται περὶ τῶν πραγμάτων ὡς ἀκαταλήπτων. Ἡ ἀγνωσία δὲ αὕτη προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι μᾶς ἀπατῶσι αἱ αἰσθήσεις καὶ ὁ νοῦς. Ὅπαδοὶ τῆς αἰρέσεως ταύτης εἶναι οἱ Ἑλεατικοὶ καὶ δὴ ὁ Ξενοφάνης ὅστις λέγει ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν μετ' ἀσφαλείας τι διότι «δόκος ἐπὶ πᾶσι σέτυκται». Ὅπαδὸς ἄλλος εἶναι ὁ Δημόκριτος (ἄκρος ἀντιπρόσωπος τῆς ἀτομικῆς σχολῆς, ἧς ἰδρυτῆς ὁ Λεικιππος) λέγων «ἐτεῆ οὐδὲν ἴδμεν». Σαφεστέρᾳ εἶναι ἡ διδασκαλία αὕτη παρὰ σοφισταῖς καὶ δὴ παρὰ Πρωταγόρα, ὅστις λέγει «πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστι τῶν δὲ μὴ ὄντων ὡς οὐκ ἔστι». Ταῦτα λέγων ὁ Πρωταγόρας ἐννοεῖ ὅτι ἕκαστος ἄνθρωπος εἶναι μέτρον τῆς ἀληθείας του.

Καὶ ὁ Γοργίας λέγει ὅτι οὐδὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, καὶ γνωρίζοντες δὲν δυνάμεθα νὰ τὸ μεταδώσωμεν σαφῶς τοῖς ἄλλοις. Περὶ δὲ τῶν Θεῶν ἔλεγε ὁ Πρωταγόρας ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν τι διότι εἶναι ἄδηλα πράγματα καὶ ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου βραχύς. Ἐπίσης οἱ Στωϊκοὶ ἐκφράζουν πολλὰς ἀμφιβολίας περὶ τῆς γνώσεως. Ἐκ τῶν ἄνω ἀναφερομένων ἄλλοι εἶναι ὅπαδοὶ τῆς μετριωτέρας σκέψεως ἄλλοι δὲ τῆς αὐστηροτέρας. Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων μορφῶν τῆς σκέψεως ὑπάρχουν καὶ σκεπτικοὶ τινες οἵτινες διακρίνουν ἀρχαίαν, μέσην καὶ νέαν σκέψιν. Τῆς παλαιᾶς σκέψεως ἰδρυτῆς ἐγένετο ὁ Πύρρων ὁ Ἡλείος ζήσας τῷ 370 ἢ 360 π. χ. τὴν δὲ διδασκαλίαν του γνωρί-

ζομεν ἀπὸ τὸν Τίμων α τὸν Φλιάσιον τὸν γρά-
ψαντα ~~εἰλαος~~ τῷ 340 π.χ. Οὗτος περὶ τῶν αἰσθή-
σεων καὶ τοῦ νοῦ ἔλεγε ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶ-
ναι κριτήριον τῆς ἀληθείας λέγει «συνῆλθον Ἄτ-
ταγῆς καὶ Νουμίνος ἵνα ἡμᾶς ἀπατήσουν ἐν τῇ
γνώσει. Ὁ Τίμων λέγει «ὅτι τὸ μέλι εἶναι γλυκὺ οὐ
τίθημι». Τῆς μέσης σκέψεως ἰδρυταὶ εἶναι ὁ Ἄρ-
χεσίλαος $\alpha \beta \gamma$ καὶ ὁ Καρνεάδης, οἵτινες
εἰσήγαγον τὴν θεωρίαν τῆς πιθανότητος λέγοντες
διὰ τὴν φαντασίαν ὅτι εἶναι α) φαντασία πιθανὴ
δηλ. δόξα, γνώμη, β) φαντασία πιθανὴ καὶ ἀπερί-
σπαστος (ὅταν ἐξετάξῃ τὸ ὅλον συγκρότημα), γ')
φαντασία πιθανή, ἀπερίσπαστος καὶ περιοδευμένη
ὅταν ἐξαντλητῆται ὅλον τὸ συγκρότημα. Ὁ Σέξ-
τος ὁ Ἐμπειρικὸς λέγει «ἔστι δὲ οὐδέποτε φαντασία
μονοειδῆς ἀλλ' ἀλύσεως τρόποι ἄλλη ἐξ ἄλλης ἡρ-
τηνται».

Τῆς δὲ νέας σκέψεως ἰδρυτῆς εἶναι ὁ Αἰνησί-
δημος $\alpha \beta \gamma$ καὶ ὁ Ἀγρίππας οἵτινες παρέδοσαν
ἡμῖν καὶ τρόπους τῆς σκέψεως καὶ λόγους διὰ τοὺς
ὁποίους δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν ἀκριβῶς τὴν
ἀλήθειαν. Καὶ 10 μὲν εἰσήγαγεν ὁ Αἰνησίδημος,
εἰς 5 δὲ συνέπτυξεν ὁ Ἀγρίππας, καὶ εἰς δύο οἱ
ἄλλοι ὀπαδοὶ τῆς σκέψεως ταύτης λ.χ. τινὲς ἐκ
τούτων λέγουν «ἀφ' ἑαυτοῦ τι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ
γνωσθῆ, τοῦτο δὲ δεικνύει ἡ διαφωνία τῶν ἀνθρώ-
πων δι' ἕκαστον ζήτημα», «οὐδὲ ἐξ ἄλλου δύναται
τι νὰ γνωσθῆ βεβαίως καὶ τὸ ἄλλο ἔχει ἀνάγκην
νὰ γνωσθῆ ἀφ' ἑαυτοῦ.»

Ὁ Καρτέσιος δεικνύει τάσιν πρὸς σκέψιν, **ἀλλ' ἢ**

σκέψις του είναι διάφορος τῆς τῶν παλαιῶν, είναι μεθοδολογική. Οὗτος πάντα τὰ πρὸ αὐτοῦ θεωρεῖ ἀβέβαια λέγων «ἀμφιβάλλω περὶ πάντων» καὶ ἵνα ἀρχίση νέαν ἔρευναν καὶ δογματικῶς οἰκοδομήσῃ νέον σύστημα ἀφορμώμενος ἀπὸ τινος ἀσφαλοῦς ἀφετηρίας. Ὁ κυρίως ὅμως σκεπτικὸς καὶ τελευταίων τῆν ζήτησιν τῆς ἀληθείας ἀμφιβάλλει, ἐνῶ ὁ μεθολογικὸς ἀμφιβάλλει μόνον ἐν ἀρχῇ.

Οἱ τοῦ Μεσαιῶνος εἶναι μᾶλλον δογματικοί. Ἐν Γαλλίᾳ ἀπὸ τῆς κινήσεως τῶν ἀνθρωπιστῶν, οἵτινες πρῶτον ἀνεφάνησαν ἐν Ἰταλίᾳ, τότε ἀνεφάνησαν οἱ Σκεπτικοὶ Μοντένμ' καὶ ὁ Μπετλὸς οἵτις εἶναι γνωριστότατος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων γραφῆς λεξικὸν δὲ πρὶν τῆς ἐπαναστάσεως ἔδωκε ἀφορμὴν εἰς μελέτας ἐν Γαλλίᾳ. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἔχομεν τὸν Λιοῦμ καὶ ἐν Γερμανίᾳ τὸν Νίτσειε.

γ') ΘΕΤΙΚΗ ΑΙΡΕΣΙΣ ◆

Αὕτη ἀκολουθεῖ μέσσην ὁδὸν καὶ ἀποδέχεται ὅτι δυνάμεθα μέχρι τινὸς νὰ γνωρίσωμεν τὰ ὑποπίπτοντα εἰς τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν πράγματα, ἤτοι μόνον τὰ δεδομένα εἶναι καταληπτὰ ἢ δὲ μεταφυσικὴ γνῶσις εἶναι ἀκατάληπτος.

Ἰδρυτὴς τῆς αἰρέσεως ταύτης εἶναι ὁ Κόντ, σπέρματα ὅμως ταύτης ὑπάρχουν καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους σοφιστὰς καὶ ἰδίως παρὰ Πρωταγόρα ὅστις εἶναι ὁ ἀρχηγέτης τῆς σχολῆς ταύτης. Μαθητὴς τούτου ἐγένετο ὁ Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος ὁ ἰδρυτὴς τῆς Κυρηναϊκῆς σχολῆς. Ἐπίσης οἱ Ἐπικούρειοι δεικνύουν τοιαῦτα διδάγματα.)

Ὁ κυρίως ἰδρυτὴς ταύτης εἶναι ὁ Κόντ (1798)

1857) εἰσήγαγε τὸν ὄρον «philosophie positive» ὅς λέγει ἐν τῇ ἀναλύσει τῆς ἡ ἐπιστήμη διέδραμε ρτρία στάδια· 1) Θεολογικὸν στάδιον καθ' ὃ τὰ ὄντα καὶ τὰ φαινόμενα ἐρμηνεύονται δι' ἀνθρωπομόρφων θεοτήτων, δαιμόνων κλπ. 2) Μεταφυσικὸν στάδιον καθ' ὃ τὰ ὑπερφυῆ ταῦτα ὄντα ἀντικαθίστανται διὰ τῶν μεταφυσικῶν, θεωρητικῶν καὶ λογικῶν ἐννοιῶν δηλ. τὰ ὄντα τὰ φαινόμενα παράγονται ὑπ' ἀρχῶν, αἰτιῶν καὶ δυνάμεων, 3) Θετικὸν στάδιον καθ' ὃ ὁ ἄνθρωπος ἀποκρούει τὴν μεταφυσικὴν καὶ θεολογικὴν ἀντίληψιν καὶ δέχεται μόνον τὴν περιγραφὴν τῶν ὄντων καὶ φαινομένων τοῦ κόσμου. Εἰς τὴν διδασκαλίαν ταύτην προέδραμεν ὁ Ντ' Ἀλαμπέρ, ὁ Τίργκο καὶ ὁ Ταϊντ, ὁ γνωστὸς ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἰταλία τεχνοκρίτης καὶ αἰσθητικὸς) καὶ ὁ Ρενάν. Ἐν Ἀδὲ βάσις τῆς θετικῆς αἰρέσεως ἐτέθη ὑπὸ τοῦ Φ. Βάκωνος, τοῦ Λόκ, τοῦ Μπέρκλεϊ καὶ τοῦ Χιούμ, ὅστις ἀρνεῖται τελείως τὴν μεταφυσικὴν καὶ ἄλλοι ὀπαδοὶ εἶναι ὁ Μίλλ, ὁ Δαρβίνος καὶ ὁ Σπένσερ, ὅστις εἰσήγαγε τὸν ὄρον τῆς ἀγνοσίας. Κατὰ τοῦτον ἡ ἀγνοσία δὲν εἶναι ὡς ἡ τῶν Σκεπτικῶν ἄκρα, ἀλλὰ δοξάζει ὅτι ἡ πρώτη τῶν ὄντων ἀρχὴ εἶναι τὸ ἄγνωστον. Ἄλλος ὀπαδὸς τῆς αἰρέσεως ταύτης εἶναι ὁ Ντιμποῦά—Ρεϋμόν, γνωστὸς διὰ τοὺς λόγους τοῦ «ἀγνοοῦμεν καὶ θὰ ἀγνοοῦμεν». Οὗτος παρουσιάζει 7 προβλήματα δι' ὧν ἀποδεικνύει τὸ ἀδύνατον τῆς γνώσεως. 1) Οὐσία τῆς ὕλης καὶ δυνάμεως. 2) Ἀρχὴ τῆς κινήσεως. 3) Γένεσις αἰσθήσεως καὶ συνειδήσεως. 4) Ἐλευθέρη βούλησις.

5) Ἀρχὴ τῆς ζωῆς. 6) Σκοπιμότης 7) Γένεσις τῆς λογικῆς διανοήσεως. Κατ' αὐτοῦ ἀντετάχθη ὁ Χέκελ καὶ ὁ Φόϊερμαχ ὅστις εἶναι ὑλιστῆς καὶ ἀντιθρησκευτικὸς, ὅμως πάντες οὗτοι ἀνήκουν εἰς τὴν θετικὴν σχολήν.

δ ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΙΡΕΣΙΣ

Αὕτη ἀποδέχεται ὅτι ἡ γνῶσις εἶναι δυνατὴ οὐ μόνον ἐξ ἐμπειρίας ἀλλὰ καὶ πέραν αὐτῆς μέχρις ὁρίου τινὸς ὅχι ὅμως ἀπολύτως δηλ. δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν μετὰ βεβαιότητος μόνον τὴν ἐμπειρίαν περὶ δὲ τῶν ἄλλων μετὰ πιθανότητος ἀποφαινόμεθα.

Τῆς αἰρέσεως ταύτης ἐν Ἀγγλίᾳ πρόδρομος ἐγένετο Χιούζ ἰδρυτῆς ὅμως ὁ Κάντιος. Οὗτος ἐν τοῖς «προλεγόμενοις» αὐτοῦ λέγει ὅτι ὁ Χιούζ ὑπῆρξεν ἐκεῖνος ὅστις τὸν ἤγειρεν ἐκ τοῦ δογματικοῦ ὕπνου καὶ ἐδημιούργησε τὴν κριτικὴν τοῦ φιλοσοφίαν. Ἐκτὸς τούτων ὀπαδοὶ τῆς αἰρέσεως ταύτης εἶναι ὁ Χάριτμαν, ὁ Φέχινερ, ὁ φιλόσοφος τοῦ ἀσυνειδήτου, ὁ Βούντ. Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ λεχθέντα λέγομεν ὅτι ἡ δογματικὴ αἵρεσις ἐν μέρει μόνον ἔχει δίκαιον, διότι τὸ νὰ λέγη ὅτι πᾶν πρᾶγμα ἢ φαινόμενον, δυνάμεθα τελείως νὰ γνωρίζωμεν δὲν εἶναι ὀρθόν. Περὶ τούτου μᾶς πείθει ἡ ψυχολογία καὶ δυνατὸν ν' ἀπατώμεθα ὅχι ὅμως πάντοτε.

Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τῆς σκεπτικῆς αἰρέσεως ἣτις λέγει ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν σαφῶς κάθε πρᾶγμα. Τοῦτο ἐν μέρει εἶναι ὀρθόν διότι διὰ τινὰ μόνον πρᾶγματα ἀμφιβάλλομεν

καὶ ὄχι περὶ πάντων. Τὰ ἔξω τῆς συνειδήσεως μόνον σχετικῶς δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν (Relativismus). Ἐὰν ὅμως ἦτο ἀληθὲς ὅτι οὐδὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν σαφῶς θὰ ἠγόμεθα εἰς δόγμα εἰσάγον τὴν ἀδιαφορίαν περὶ τῆς γνώσεως. (indiferentismus ὅστις πρῶτον ἐλέχθη προκειμένου περὶ θρησκευτικῶν ἀδιαφοριῶν). Ἡ θετικὴ αἵρεσις μέχρι τίνος ἔχει δίκαιον ἐξ ὧν παραδέχεται ὅτι εἶναι δυνατὴ ἢ ἐκ τῆς ἐμπειρίας γνῶσις, σφάλλεται ὅμως ὅταν ἀρνεῖται πᾶσαν πέραν τῆς ἐμπειρίας γνῶσιν, δηλ. ὅτι δὲν εἴμποροῦμε στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας στηριζομένων ἐπιστημονικῶν δεδομένων νὰ δημιουργοῦμεν ὑποθέσεις καὶ θεωρίας μεταφυσικάς.

Ἡ δὲ Κριτικὴ αἵρεσις ἔχει μᾶλλον ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ δίκαιον διότι λέγει ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζῃ καὶ διατυπώσῃ ὑποθέσεις περὶ τῶν πέραν τῆς ἐμπειρίας πραγμάτων, στηριζομένη ἐπὶ τῶν ἀσφαλῶν ἐπιστημονικῶν δεδομένων.

2ον ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Τίς ἡ πηγὴ τῆς γνώσεως καὶ τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας ; Ἐν τῷ προβλήματι τούτῳ τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως ἔχομεν τρεῖς αἵρέσεις ἢ σχολάς :

- α) Ὁρθολογικὴν αἵρεσιν—Rationalismus
- β) Ἐμπειρικὴν » —Empirismus
- γ) Κριτικὴν » —Kriticismus

α') ΟΡΘΟΛΟΓΙΚΗ ΑΙΡΕΣΙΣ

Πρῶτοι ἑπαδοὶ ταύτης εἶναι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλλη

νες οἷτινες ἔλεγον ὅτι κριτήριον καὶ πηγὴ τῆς γνώσεως καὶ ἀληθείας εἶναι ὁ ὀρθὸς λόγος ratio, (ἢ αἵρεσις αὕτη καλεῖται καὶ νοητικὴ). Ἡ ὀρθολογικὴ αἵρεσις τῆς γνωσιολογίας ἔχει τὸν νοῦν ὡς μόνην καὶ κυριωτάτην πηγὴν τῆς γνώσεως καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον ὡς κριτήριον τῆς ἀληθείας. Γνωρίζομεν ἀπὸ τῆς ψυχολογίας ὅτι ἡ νόησις ἀρχεται ἀπὸ τοῦ αἰσθήματος, διατρέχει τὴν κλίμακα τῆς ἀντιλήψεως, παραστάσεως καὶ ἐννοίας καὶ φθάνει μέχρι τῆς ἰδέας. Ἡ νόησις λοιπὸν ὡς παράγουσα τὰς ἰδέας λέγεται λόγος. Ὑπὸ τῶν Στωϊκῶν πρῶτον ἐλέχθη κριτήριον τῆς ἀληθείας ὁ ὀρθὸς λόγος. Ἐν τῇ συνειδήσει ἡμῶν ὑπάρχουν ἀρχαί τινες διὰ τῶν ὁποίων γινώσκομεν τὸ ὄν, αὗται εἶναι αἱ ἔμφυτοι ἰδέαι τοῦ Θεοῦ κλπ. Ἡ δὲ ἐμπειρία ἐπιδραῖ ἐπὶ τὴν ἐπιτέλεσιν τῆς γνώσεως μόνον ἓνα ὑπεγείρη τὰς ἐννοίας ταύτας, τὰ δὲ ἐκ τῆς ἐμπειρίας προϊόντα εἶναι δευτερεύοντα. Τὰς ἐννοίας ἔχομεν ἐκ τῶν προτέρων. Ἡ ὀρθολογικὴ αἵρεσις διακρίνεται εἰς τὴν μετριοτέραν, τὴν φεαγμένην ὅτι διὰ τὴν γνώσιν συντελεῖ καὶ ἡ ἐμπειρία καὶ ἡ νέα φιλοσοφία τὴν ὀνομάζει ἀποιορίσμους ἐκ τῶν προτέρων καὶ αὐστηροτέραν ἣτις λέγει ὅτι διὰ τὴν γνώσιν δὲν συντελεῖ οὐδόλως ἡ ἐμπειρία, ἡ θεωρία αὕτη εἶναι προῖον τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας καὶ ὀνομάζεται ὀντολογισμός.

Τῆς αὐστηρᾶς ὀρθολογικῆς αἰρέσεως εἶναι οἱ μετὰ τὸν Κάντιον φιλόσοφοι καὶ δὴ ὁ Ἔγκελος ὁ δεχόμενος ὅτι οὐσία τοῦ κόσμου εἶναι ὁ νοῦς καὶ ὄχι ἡ ὕλη καὶ τὸ σύστημά του ἐκλήθη παλλὰ γία

(πᾶν-λόγος) p a l l o g i s m u s ὀρθοτιοναλισμοῦς ἀντίκειται ἐν τῇ γνωσιολογίᾳ εἰς τὴν ἐμπειρικήν αἵρεσιν ἣτις ἀποδέχεται ὅτι πᾶσα γνῶσις γεννᾶται ἐκ τῶν αἰσθήσεων μόνον. Γίνεται δὲ χρῆσις τοῦ ὄρου ὀρθοτιοναλισμοῦς ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλην θεολογικὴν θεωρίαν σοκρανατοραλισμοῦς καὶ ἰρθοτιοναλισμοῦς, ἐνθα τὸ δόγμα τῆς θρησκείας ἀποκλείει τὴν διὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἐξέτασιν. Δηλ. ὁ ὀρθολογισμὸς λέγει ὅτι ἐν δόγμα εἴτε φιλοσοφικόν, εἴτε θεολογικόν ἵνα τὸ ἀποδεχθῆ ἔπεται νὰ τὸ ὑποβάλλῃ ὑπὸ τὴν κρίσιν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἐνῶ ὁ σοκρανατορορισμὸς λέγει ὅτι πᾶν ὅτι ἐξ ἀποκαλύψεως ἔχω εἶναι ὑπὲρ τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ ἂν δὲν τὸ ἀποδέχεσαι σὺ ἐγὼ τὸ ἀποδέχομαι.

Διὰ τὰς ἐμφύτους ἰδέας ἄλλοι λέγουν ὅτι προέρχονται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅτι δηλ. ὁ Θεὸς τοὺς ἐνεφύσησεν εἰς τὴν συνείδησιν ἡμῶν καὶ εἶτα ἀναπτύσσονται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἄλλοι λέγουν ὅτι προέρχονται ἐκ προηγουμένης ὑπάρξεως ἐν ἧ ὁ ἄνθρωπος εἶδεν μόνον τὰς ἐννοίας τὰς ὑπαρχούσας ἐν τῷ κόσμῳ. Τὰς ἰδέας δὲ ταύτας τὰς οὐδέποτε γιγνομένας, οὐδὲ ἀπολυμένας εἶδον ποτὲ αἱ ψυχαὶ καὶ οὕτω γινώσκουσι τὰ ὄντα. Καὶ τοῦτο εἶναι ἡ θεωρία τοῦ Πλάτωνος. * Ἄλλοι ἐμπειρικώτεροι λέγουν ὅτι αἱ ἐμφυτοὶ ἰδέαι δὲν ὑπῆρξαν ἀείποτε ἐμφυτοὶ ἀλλ' ὅτι ἐγένοντο τοιαῦται κατ' ἐξέλιξιν κατὰ μικρόν. * Ἄλλοι δὲν ἀντιλαμβάνονται τοῦ ζητήματος τούτου ὡς ὑπερβαίνοντος τὴν ἀνθρωπίνην ἀντίληψιν. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡ αἵρεσις αὕτη ἀναφέρεται ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ δὴ πρὸ

τοῦ Σωκράτους. Ὁ Παρμενίδης διδάσκει ὅτι αἱ αἰσθήσεις ἀπατῶσιν ἡμᾶς μόνον δὲ ὁ ὀρθὸς λόγος παρέχει τὴν ἀλήθειαν. Ὁ Ἡράκλειτος ἐπίσης δὲν ἀποδέχεται τὰς αἰσθήσεις ὡς βάσεις τῆς γνώσεως. Λέγει κακοὺς μάρτυρας τοὺς ὀφθαλμοὺς ἂν δὲν ὑπάρχει ὀρθὴ διάνοια. Καὶ ὁ Δημόκριτος διακρίνει γνησίαν καὶ σκοτεῖαν γνῶσιν. Καὶ γνησία εἶναι ἡ προερχομένη διὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, σκοτεῖα δὲ ἡ διὰ τῶν αἰσθήσεων. Ὁ Ἀναξαγόρας λέγει ὅτι δὲν διδάσκουσιν ἡμᾶς αἱ αἰσθήσεις τὸ ἀληθὲς ἔνεκα τῆς φαυλότητός των. Ὁ Ἐπίχαρμος λέγει «νοῦς ὁρᾷ καὶ νοῦς ἀκούει». Ἡ σχολὴ τοῦ Σωκράτους διδάσκει πάντοτε ὅτι μόνον ὁ λόγος εἶναι ἡ πηγὴ ἢ κριτήριον τῆς ἀληθείας, πρὸ πάντων δὲ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων, ἐνῶ ὁ Ἀριστοτέλης παραδέχεται μὲν ὅτι «λόγῳ γιγνώσκομεν» ἀλλ' ἐμπειροῖζει κάπως. Λέγει ὅτι «ἐκ προὑπαρχούσης γνώσεως πᾶσα μάθησις γίγνεται» πρῶτον ἔχομεν αὐτὰς «δυνάμει» εἶτα δὲ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἐμπειρίας γίνονται ἐνεργεῖα. Ἡ σχολὴ τῶν Στωϊκῶν ἐνασμενίζεται μὲν ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ ἀλλ' ἀποδέχεται καὶ τὰς ἐμφύτους ἐννοίας. Ἐπίσης καὶ οἱ Νεοπλατωνικοὶ εἶναι ὀρθολογικοὶ ὡς καὶ πλείστοι ἀπὸ τοῦ μεσαίωonos καὶ ἐφεξῆς. Ἀκολούθως ὁ Καρτέσιος λέγει «ἐμφυτοὶ ἰδέαι τὰς ὁποίας ἔχομεν ἐν ἡμῖν» τὰς ὀνομάζει δὲ καὶ κοινὰς διότι τὰς ἔχουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι. Ὁ Σπινόζας διακρίνει τὰς ἐννοίας εἰς ἰσοδυναμῶνους πρὸς τὰ πράγματα, σαφεῖς, ἀκριβεῖς, ἃς ἀποκτῶμεν διὰ τοῦ λόγου καὶ ἀνακριβεῖς, ἀσαφεῖς. Οὗτοι ὀμι-

λοῦν καὶ διὰ τὸ φυσικὸν φῶς δηλ. τὸν νοῦν, λόγον, περὶ οὗ καὶ οἱ Στωϊκοὶ ἔλεγον ὅτι ὁ ἄνθρωπος φέρει ἐν ἑαυτῷ φέγγος τῆς φύσεως δι' οὗ γνωρίζει τὰ ἐν τῷ κόσμῳ. Ὁ Κικέρων ἐπίσης λέγει ὅτι ὑπάρχει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «φυσικὸν φῶς». Ὁ Λαίμπνιτς ἀκολουθεῖ τὸν Ἀριστοτέλην «λόγῳ γινώσκομεν» καὶ παραδέχεται ὅτι ὑπάρχουν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ σπέρματα ἐμφύτου ἐννοίας (ἀρετῆς) καὶ τοῦτο ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ «δυνάμει» τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐνῶ ὁ Λόκ λέγει ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐμφυτος ἐννοια ἐν ἡμῖν ἀλλὰ τὸ πᾶν γινώσκομεν ἐξ ἐμπειρίας. Ἐπίσης καὶ ἡ Σκωτικὴ σχολὴ ἦν ἴδρυσεν ὁ Ράϊντ ταύτην τὴν γνώμην ἀκολουθεῖ (τὴν τοῦ Λαίμπνιτς) καὶ λέγει ὅτι ἔχομεν ἐν ἡμῖν τὸν λόγον, τὴν ἐσωτερικὴν αἰσθησιν καὶ αὕτη εἶνε ἡ μόνη ἀληθῆς γνώσις, Εἰς τὴν ὀρθολογικὴν αἵρεσιν ἔχομεν πολλοὺς ὀπαδοὺς· ὁ Χάμιλτων (1788—1856), ὁ Ἐγγελος ὅς ἀκολουθεῖ τὸν Ἡράκλειτον. Εἰς τὴν ὀρθολογικὴν αἵρεσιν ἀνήκουν καὶ ἄλλοι πολλοὶ καλούμενοι (Μυστικισταί)· οὗτοι ἀποδέχονται τὴν διαίσθησιν δηλ. φυσικὴν δύναμιν διὰ τῆς ὁποίας ἀμέσως γνωρίζομεν τὰ πράγματα.

β') ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΑΙΡΕΣΙΣ

Αὕτη ἀποδέχεται ὅτι ἡ γνώσις ἐγγίγνεται διὰ τῆς αἰσθήσεως μόνον καὶ ὁ λόγος τίθεται ἐν δευτέρῃ μοίρῃ. Ἡ αὐστηρὰ ἐμπειρικὴ αἵρεσις ἐκλήθη αἰσθησιοκρατία, ἐνθα μόνον αἱ αἰσθήσεις κρατοῦσι. Ἡ θεωρία αὕτη προέρχεται ἀπὸ τῶν Κυριῶν